

AZ ARANYCSAPAT ÉS AMI UTÁNA KÖVETKEZIK

Gondolatok Borsi-Kálmán Béla könyvének olvasásakor

■ Nem biztos, hogy a rajongás jó tanácsadó, amikor az ember új könyvet akar bemutatni az olvasónak. Ellenben ha az a majdnem háromkilós, több mint ötszáz oldalas, mondhatni album méretű könyv azokat a mélyen nosztalgikus érzéseket ébreszti fel bennem, amelyeket én tizenéves kamaszkoromban a lehető legintenzívebben éltem át, akkor menthetetlenül a feltétel nélküli rajongás jut legelőször az eszembe. 15-17 éves lehettem, amikor a mennyországtól a pokolig vezető, az extázistól az agóniát kiváltó utat járta be a magyar sport. A legérzékenyebb korban levő, nyiladozó értelmű, érettségi előtt álló, hatéves kora óta focizó fiúgyermek voltam. A helsinki olimpia tizenhat aranyérmétől a svájci foci-vébé németek elleni váratlan vereségéig tartott ez a diadalmenet, amit azóta is csak áhítozunk, velem együtt legalább még jó pár millióan. Visszagondolva, most már meggyőződésem, hogy önazonosságomat, nemzettudatomat döntő módon tulajdonképpen a magyar rádió sportközvetítései határozták meg.

Akkor én még nem tudtam, nem tudhattam, hogy mit jelent ez a két szó, csak éltem az életemet a nyolcvan százalékban magyarok lakta Kolozsvár olyan külvárosában, ahol szintén jószerével majdnem csak magyarok laktak, és fogalmam

sem volt arról, hogy a sportsikerek a politikusok egyik legfőbb propagandaeszközeként működnek, vagy a nemzeti érzés kinyilvánításának szűkös lehetőségei egy nekem teljesen idegen diktatúrában. Az ott-honról kapott természetes nevelésből nem következett, hogy nekem egy másik országban szereplő, olyan csapatnak kell szurkolnom, amelyet még sohasem láttam. Pedig apám '43 és '44 között – az úgy-mond magyar világban – elvitt a Magyar Nemzeti Bajnokság harmadik helyén végzett KAC kolozsvári mérkőzéseire, de annak játékosait személyesen ismertem, mivel a csapat jobb bekkje. a kőkemény (gyötörd) Vas Mócsi a szomszédunkban lakott. Iskoláim első öt évét a Református Kollégiumban, a többit – érettségiig – ennek utódjában, majd 1954–59 között a Bolyai Egyetem Kémia Karán végeztem, ott szereztem kutató vegyészdiplomát és doktorátust. Tehát mindent magyar környezetben és magyar nyelven, mindvégig csak magyar újságokat – köztük az itt előfizethető, magyarországi Népsportot – olvasva és a Kossuth rádiót hallgatva szocializálódtam. Csak a mai fiataloknak mondom, hogy ez az időszak a háború végétől a legsötétebb sztálini korszakon át az egyetemek egyesítése fémjelezte román nemzeti kommunizmus megjelenéséig tar-

tott, amit majd a Kárpátok Géniuszának huszonöt fényéve követett. Most, jól benne a nyolcvanas éveimben, ha meggondolom, nekem soha nem volt hazám, csak szülőföldem. Olyan igazi hazára gondolkok, amit nem parancsra kell szeretni. Ráadásul mind a két számba jöhető országban olyan politikai vezetés volt hatalmon, amely szöges ellentétben állt az én otthoni és iskolai neveltetésem következtében kialakult felfogással. Az összetartozást, a magától jövő felemelő közös örömeztést talán először az '52-es helsinki olimpia magyar sikerei alatt, majd a londoni angolok elleni 6:3 után éreztem. Akkor még nem volt televízió. Szepesi György, az úgymond aranycsapat tizenkettedik játékosának az avatott, magával ragadó közvetítését hallgatva kezdtem érezni, hogy jó magyarnak lenni, még itt, Romániában is. Ez a két év maga volt a boldogság. A Hárompüspök téren levő grundunikon focizva egymást Puskásnak, Bozsiknak, Kocsisnak szólítottuk. Nem akármilyen gyerekcsapat volt ez. Válogatott játékosok is kerültek ki közülünk (ennek történetét egyszer már megírtam (*Korunk* 2012. 6. sz.)). Majd egyszer csak jött a váratlan jéghideg zuhany, az '54-es foci-vébé döntőjén a vereség. Szegény Szepesinek csak elcsuklott a hangja, mi viszont – Borbáth Áron egykori osztálytársammal hallgattuk a közvetítést – végigzokogtuk a meg nem adott Puskás-gól utáni utolsó perceket. Nem állom meg, hogy le ne írjam a már-már közhellyé vált mondást: mennyire tudnánk most örülni, ha a magyar csapat legalább a selejtezőkön túljutna, nemhogy a döntőbe jusson.

Ezek után elképzelhető, hogy amikor kézhez kapok egy vaskos könyvet, ami visszaröpít fiatalasá-

gomnak ebbe a periódusába, és azt habzsolva azonnal két ültőmben kiolvasom, miért emlegetek rajongást.

Borsi-Kálmán Béla rendkívüli empátikus képességgel megírt könyve nem csupán elmeséli a magyar sport történetének ezt az aranykorát, hiszen ezt azóta kismillióan megtették már. A szerző 1948-ban, a romániai Csengerbagoson született, de négy-öt hónapos korától már a háromnyelvű Szinerváljában nevelkedett. A leendő író csak 11 éves korában kerül Magyarországra. Itt később az ELTE történelem-román szakán szerez diplomát. Sokoldalúságára jellemző, hogy a kezdetekben könyvtári szakozó, szabadúszó tolmács és műfordító, az Európa Kiadó lektora, 1976 és 2018 között pedig az ELTE oktatója lesz, ahonnan mint professzor és az akadémia doktora megy nyugdíjba. Sajat bevallása szerint, habár szakterülete a magyar-francia-román viszony a 18–20. században, leginkább a mindenkori magyar-román kérdés foglalkoztatja. 1990 és 2015 között három diplomáciai missziót is elvállalt, egyet Bukarestben és kettőt Párizsban. A labdarúgás egész életében rendkívül nagy szerepet játszik. Ifjúsági korában „profi” pályafutását a Csepel ifi első csapata jelenti, majd annak a Ferencvárosnak a tartalékcapatát erősíti, amelyben olyan játékosok viszik a prímet, mint Albert Flórián, Varga Zoltán, Novák Dezső, Rákosi Gyula, Fenyvesi Máté, Szűcs Lajos, Juhász István és a többi nagyagyú. Később, már csak amatorként, a Moldova György alapította SzocReál és az Esterházy Péter Galambom SC csapatát erősíti, párizsi magyar diplomataként pedig tíz éven át – vendégként – az Équipe és a France

Foot című szaklapok közös csapatának tréningeire jár. És mind a mai napig, túl a hetvenen is szorgalmasan látogatja a Magyar Újságíró Válogatott edzéseit. Ő, akit megérintett az igazi nagyok öltözőinek hangulata, belülről ismeri a foci minden csínját-bínját. Ezért érthető, hogy könyvében szerencsésen ötvözni tudja a lebilincselő olvasmányos stílust, az *oral history* kicsit intimpistáskodó pletykáival és természetesen a megbízható történelmi pontossággal. Rejtett összefüggéseket tár fel a sport és a társadalmi fejlődés bonyolult kölcsönhatásairól, a kisebbségi lét és identitás kérdéseiről, a szurkolói lélektanról. Érdekes megjegyezni, hogy könyve végén majdnem százoldalnnyi *Irodalom – Források* címszó alatt mérhetetlen mennyiségű adathalmaz és forrásanyag szerepel állításainak alátámasztására. Kár, hogy csak névsor szerint és nem lábjegyzet formájában, az anyag azonban így is imponáló.

Az író fentebb említett bukaresti missziója akkorra esett (1990–1995), amikor én mint szenátor hétközben, szintén a fővárosban tartózkodtam. Frakciónk tagjai az elején ritkábban, később már gyakrabban találkoztak a Magyar Nagykövetség diplomatáival. Mondhatnám, hogy kábé azonos korosztályhoz tartoztunk, de sajnos éppen én voltam a legidősebb. 54. évemben jártam, de még mindig mint amatőr öregfiú labdarúgó elég jó kondícióban. Javaslatomra hamar heti-kéthetenkénti rendszerességgel RMDSZ frakció – Nagykövetség kispályás focimeccseket tartottunk, természetesen utána az elmaradhatatlan sörözéssel. A „Kicsi” becenévre hallgató kultúrattasé játék közben egy fejjel kimagaslott a mezőnyből. Nagyon hamar egy hullámhosszra

kerültem vele. Eredetileg egyikünk sem volt politikus. Örök szerelmünk a közös hobbi, a foci, hozhatott össze minket az átlagnál talán erősebben. Így tudtam meg azt, amit könyvében is leír, hogy ő huszonkét éves koráig profi karriert dédelgetett (nem tudta véglegesen eldönteni, hogy a futballt vagy a történelmet válassza-e), amiről csak akkor mondott le véglegesen, amikor egy kiszálláson Albert Flóriánnal kellemetlen afférja támadt. Kiszálláskor az egyetemi jegyzetét a túrakocsiban is bújó fiatal játékosnak az aranylabdás világsztár kissé lenéző hangon csak úgy odavetette: „Elmész te az anyád p....ba, már régóta figyellek, intelligens gyerek vagy, nyelveket beszélsz, de sohasem lesz belőled futballista.” Örökre megsebezte ezzel az érzékeny fiatalember lelkét, aki 1970. március végétől teljes mellszélességgel már csak az egyetemi tanulmányaira koncentrált. Jobban mondván akkor kezdett el úgy istenigazából történészkedni. Saját bevallása szerint ezt az elhatározását soha meg nem bánta. Nem csodálom, igazán tiszteletet érdemlő történelmi pályafutást mondhat magáénak.

AZ ARANYCSAPAT és ami utána következik tulajdonképpen a Kortárs Kiadó gondozásában 2008-ban kiadott *Az Aranycsapat és kapitánya* című nagy sikerű és pillanatok alatt elfogyott könyv bővített újrakiadása. Az eredeti kötet első része főleg Puskás Ferencsel és az ominózus berni foci-vébé elvesztésével foglalkozik. Puskás Ferenc mint az aranycsapat kapitánya igen nagy szerepet játszott a magyar labdarúgás történetében, majd másodvirágzása idején a spanyol Real Madridban is. A futballtörténelem jól ismert eseményei mellett olvashatunk a könyvben tanulságos elmél-

kedést az emberi érvényesülés törvényszerűségéről, a személyiség és a társadalom kölcsönhatásáról és nem utolsósorban a Rákosi-rendszer jól leplezett és titkolt manipulációiról, a sportba is beépülő titkosszolgálatok munkálatairól.

A könyv második része már a Kádár-rendszer sportpolitikáját tárgyalja, főleg Albert és Varga pályafutásának tükrében, míg a harmadikban a titkosszolgálatok irattárában található idevonatkozó adatokat tárja fel részletesen az olvasónak. Mivel a könyvben foglaltak igen nagy terjedelmet vesznek igénybe, jelen írásomban csak az első résszel szeretnék részletesebben foglalkozni.

A könyvnek mind a három része tulajdonképpen feltételezi, hogy az olvasónak vannak némi ismeretei a tárgyalt eseményekről. Szem- vagy fültanúja volt egy-egy történésnek, esetleg olvashatott róla. Van honnan tájékozódni, mert az évszázad mérkőzésének és a berni döntőnek is könyvtárnyi irodalma van. Maga a szerző is ezt tehette, hiszen '52-ben mindössze négy-, '54-ben pedig hatéves volt. Ennek ellenére a már említett empátiaérzéke nagyon is kiegészítette.

Igen érdekes, ahogy az aranycsapat néven elhíresült válogatott, amelyik tulajdonképpen alig pár-szor játszott abban a felállásban, amit minden valamirevaló szurkoló kívülről tud, a berni döntő előtt talán kétszer-háromszor és utána pedig – szinte hihetetlen – csak még egyetlenegyszer játszott. Érdemes megfigyelni, hogy ez a csapat mennyire leképezi az egykori Monarchia nemzetiségi összetételét. Az egész elhíresült csapatból, szövetségi kapitányostól, sőt még a hagyományosan tizenkettedik játékosként emlegetett rádióriportert is

beleszámítva csupán egynek volt igazán magyar neve, Kocsisnak. A többieknek jórészt magyarosított nevük volt. Nézzük csak: Grosics, Buzánszki, Loránt (Lipovics), Lantos (Lendenmayer vagy más helyen Lindenmayer), Bozsik, Zakariás, Budai II. (Bednarik), Kocsis, Hidegkuti, aki több néven is szerepelt (vitéz Hidegkuthy, Kaltenbrunner és Dvoracsek), Puskás (Purczeld) és végül Czibor, valamint a szövetségi kapitány, Sebes (Scharenpeck) Gusztáv, továbbá Szepesi (Friedlander) György. A jó emlékezetű, neves kolozsvári sportújságíró László Ferenc (1930–2009) mondta annak idején, hogy ha a nevük nem is, de a szívük magyar volt... Már a dualista Magyarországon is divatban volt a magyarosítás, ami aztán a múlt század harmincas-negyvenes éveiben felgyorsult, mert eufemisztikusan fogalmazva már-már illett-kellett – úgymond „jó magyar nevet” – választani. Akinek – mint Puskásnak – „szerencséje volt”. annak már a felmenői hamarabb megtették ezt a szívességet. Érdemes megemlíteni, hogy a szerző épp a megmagyarosodott dunántúli horvát-sváb családból származó Lóránt Gyula példáján (akit mellesleg az aranycsapat egyik legintellektuálisabb figurájának tart) és németországi „disszidens” edzőként feljegyzett reakcióin elgondolkozva írhatja le, hogy „magyarnak lenni nem származás, nem etnikai eredet kérdése, inkább érzés, hangulat, létállapot. Poros levéltári iratokból megérteni ezt képtelenség.” Ki érthetne egyet vele jobban, mint én?!

A könyvnek ebben az első részében kétségtelenül Puskás a főszereplő. Ő a csapat kapitánya; neki volt a feladata a sokszor zabolátlan csapattagok magánéleti, válogatott játékoshoz nem illő, legtöb-

jüknek katonai egyenruhában elkövetett méltatlan viselkedése következményeinek az elsímitása. Mind ezt általában a legfelsőbb vezetők-nél, mint például a hadügyminiszter Farkas Mihálynál, akihez mindig és mindenkor szabad bejárása volt. Ő a zseniális futballista, akinek a bal lába aranyat ér, a bálvány, a legenda, akinek az '56-os forradalomban halálhírét is költik, és az egész ország elsiratja. Másodvirágzása idején Spanyolországban is bebizonyítja, hogy a világ egyik legjobb futballistája. Ugyanakkor az is ő, akinek sokan (miként a szerző is) a nemzeti katasztrófát jelentő berni döntő elvesztésében is jelentős szerepet tulajdonítanak.

Annak ellenére, hogy ebben a részben a csapat minden egyes játékosáról bőséges elemzést és érdekes és értékes, olvasmányos, a korrajzhoz illő és jellemző történeteket olvashatunk, a fejezet központjában az '54-es világbajnokság döntőjének elvesztése áll. Talán ezt tárgyalja a legrészletesebben a szerző. Érthető, hiszen a két éve veretlen, a világ legjobb csapatának kikiáltott a magyar csapat, amelyik alig egy évvel előtte kétszer mért megszégyenítő vereséget a futball őshazájának tartott Angliára, kétségtelesen a legesélyesebb a világbajnoki címre. Annál is inkább, mert a selejtező csoportban könnyedén 8:3-ra egyszer már legyőzték döntőbeli ellenfelét, a nyugatnémet válogatottat. Mégis a döntőben 3:2-re kikaptunk.

Miért???

(Kérem az olvasót, hogy értékelje ki fordított szurkolói magatartásom, mert egy igazi B közepes, csak „győztünk, győztünk” vagy ellenkező esetben, „kikapnak azok a szerencsétlenek” felkiáltással veszi tudomásul kedvenc csa-

patának teljesítményeit. Én kissé önkritikusabb vagyok, mert akkor valóban úgy éreztem, hogy engem is megverték.)

A válasz lehetne a legtermészetesebb. Azért, mert azon a mérkőzésen az ellenfél volt a jobb. Általában a vesztes csapatnak ezt elég nehéz megemészteni, és ilyenkor szokás hetet-havat összehordani, összeesküvés-elméleteket gyártani, mert ugye nyomják Krahácsot, ellenünk mindig minenki összefog. Borsi-Kálmán Béla becsületére legyen mondva, ő nem ezt teszi. Történeteszi alapossággal sorra veszi a Rákosi-rendszer minden rákfenéjét, a szocialista láger magasabbrendűségét bizonyítani hivatott sportpolitika álságos amatőrségét, a külföldre menő válogatott játékosok nejlonharisnya- és karóra-csempészésének elnézését, a Fradi és szurkolótáborának lefasisztázását és ennek ellentételezésére a legjobb játékosokat katonai behívással két, a honvédséget és a belügyiseket reprezentáló mesterséges, addig nem létező csapatot létrehozó sportvezetés hozzá nem értését, a kontraszelekcziót és még sok minden egyebet, ami hozzájárulhatott a vereséghez. Mindebből azt a következtetést vonja le a szerző, hogy nyugodtan számíthatjuk innen a magyar futball dicstelen visszaesését. Annak a labdarúgásnak a csődjét, amelyik addig mondhatni történelmi dimenzióba került Magyarországon. A lényegében francia mintájú nemzetépítés sikertelensége, a nemesi típusú polgárosodás befejezetlensége, Trianon és két vesztes háború után – mondja immáron a történész Borsi-Kálmán Béla – a foci vigasszá, pótlékká, afrodiziákummá s így politikummá vált. Alkalmassá az elnyomott hazafias érzések tömeges megélésére

és viszonylag akadálytalan kinyilvánítására. A „nemzeti önkifejezés egyik kontrollálhatatlan terévé” (Rainer M. János). Tegyem itt gyorsan hozzá, hogy mindez hatványozottan érvényes itt minálunk, a kisebbségi sorsban élő magyaroknál is.

Az előzményekhez még felsorolhatók a svájci világbajnokság helyszínén elkövetett hibák is. Jól ismert a Puskás–Werner Liebrich-affér, amikor a csoporton belüli selejtező 8:3-as németek elleni győztes mérkőzés első félidejében Puskás, a magyarul jól tudó, bánáti Lugosról elszármazott balhátvéd Posipállal megüzeni a hozzá képest óriás Liebrichnek, hogy hiába próbálja őt keményen fogni, a második félidejében akkor és annyszor fogja a lába között átgurítani a labdát, ahányszor akarja. Az egykori lugosi sváb gyerek megpróbálja lebeszélni a magyarosan kissé gögös Öcsit, mert szerinte a német középhátvéd lobbanékony, és sok mindenre képes. Puskás azonban nem hátrál – mondja csak meg neki, erősködik. Biztosan meg is mondta, mert a második félidejből nem telt egy negyedóra sem, és a magyar csapat kapitányát hordágyon kellett levinni a pályáról. Habár a jó erősen megsérült bokája még a döntőig sem jött teljesen rendbe, ő ragaszkodott ahhoz, hogy játsszon. Érthető, hiszen ő akarta a kupát magasba emelni a biztosra vett győztes döntő után. Puskást haláláig kínozták a lelkiismeret-furdalás, amiért nem teljesen egészségesen vállalta a játékot.

A dél-amerikai ellenfelek, a brazilok és az uruguayi csapat elleni két – Puskás nélkül lejátszott – erős mérkőzés nagyon igénybe vette a játékosokat. Miért nem játszotta Sebes Gusztáv az olyan jó nevű tartalékokat, mint Palotás vagy

Machos? Miért nem nevezték az újra formában lendült Szuszát vagy az ereje és formája teljében levő Sándort? Miért kellett a döntőben teljesen felkavarni az összeállítás ügy, hogy Budait kihagyták és Cziborral a jobbszélen és Tóth Mihályal a balon futottak ki a döntőre. Az sem volt éppen szerencsés, hogy a győzelem biztos tudatában megengedték, hogy még a döntő előtt a menyasszonyok és feleségek megjelenjenek a szállodában. Kissé pikáns történet az is, bár a játékosársak hivatalosan soha nem erősítették meg, hogy az aranycsapat talán legvisszahúzójobb játékosa, Zakariás egy fitos orrú, csinos szolgálóval töltötte a döntő előtti éjszakát (akiről később a szobatárs Czibor azt rebesgette, még az sem biztos, hogy valóban szobalány s nem a német titkosszolgálat ügynöke volt). Tény viszont, hogy valószínű ennek a „kalandnak” köszönhetően ő soha többet nem játszott a válogatottban. A hosszú edzőtáborozás után „kiéhezett” játékosok feltehetően intenzív pásztoróráinak is meglett a következménye: enyhén szólva kissé fáradtan mozogtak a pályán. Ráadásul még közvetlenül a döntő előtti éjszakán a szálloda előtti téren egész éjszaka csak úgy zengett a sramlizene. A szervezőképességükről híres németek, úgy látszik, mindenre gondoltak. Mint évekkel később az is kiderült, hogy a német játékosokat C vitamin helyet doppinggal, a német háborús pilóták bevetése előtt kapott, azóta nagy karriert befutott ajzószerrel injekciózták. A „nekünk katasztrófa, nekik csoda” döntő után keserűen fakad ki a könyv szerzője: „semmi sem volt véletlen mindabban, ami 1954. június 18. és július 4-e között a svájci foci vébén, de különösen a berni

döntőn történt. Ellenkezőleg, minden magán viselte nemzeti gyarlóságainkat, a tehetség elfecsérlésének módozatait, a rossz szervezést, a széthúzást, a kisebbségi érzésekből fakadó kivagyiságot, az önbizalomhiányból eredő melldöngetést, az erők hibás el- és beosztását, a kapkodást, a következetlenséget, az intrikákat és végül a pánikreakciók sorozatát.” Nyugodtan számíthatjuk innen a magyar futball mélyrepülésének a kezdetét. (Pedig innen még nagyon távol volt 2017, mikor Andorrától, Luxemburgtól és Kazahsztántól is kikap a magyar válogatott.) Tulajdonképpen nem történt más, mint az, hogy a technika-ilag, taktikailag és futballtehetségben kétségtelenül létező magyar főlény, Puskás elkerülhető lesérülésével, a hibás vezetői döntésekkel, a két, dél-amerikkal vívott nagyon fárasztó mérkőzésükkel a lábukban, csődöt mondott a futball szempontjából jóval gyengébb, de nemzeti önkép, önbecsülés, lelki teherbíró képesség, valamint a lényegesen nagyobb anyagi és pszichikai energiákat mozgósítani képes, mindent a győzelemnek alárendelő németek eltökéltségével szemben.

Jellemző, hogy ameddig a magyar válogatott otthoni fogadtatását a lincshangulat jellemezte, addig a németeket nemzeti hősként fogadták. A magyarok egy újabb Trianont emlegettek, a vezetők árulását – fekete Mercedesekért eladták a meccset – tették felelőssé a történetekért, „az imperialisták nem hagyták, hogy egy szocialista ország

nyerjen” és egyéb számárságokkal vigasztalták magukat, a németek pedig innen számítják az elhíresült gazdasági csodájuk kezdetét.

A vereség utáni apátiában, majd egy levert forradalom után a magyar válogatott már csak ritkán és dicstelenül szerepel. Jellemző, hogy mind a mai napig tartja magát az a hiedelem, hogy ha nincs vereség, '56 sincs. Jól ismert a Honvéd forradalom utáni dél-amerikai túrája és annak következményei. A több válogatott játékosal megerősített katonacsapat Östreicher Emil, ismert futballmenedzser vezetésével nem tér vissza a forradalmi Budapestre, és úgynevezett „fekete” túrán vesz részt. A forradalom következtében a futballnak is nagy a vesztesége. Kint marad a magyar ifi válogatott is, benne egy igen tehetséges utánpótlás-gárdával. Az immáron kissé elhízott Puskást csodával határos módon leszerződte a Real Madrid, ahol új életet kezdve ismét csodákra képes. Odahaza, a Kádár-rendszer puha diktatúrájában, a legvidámabb barakk országában kialakul egy – a szerző szerint tehetség szempontjából akár az aranycsapattal összemérhető – új csapat Albert, Varga, Bene, Fazekas, Mészöly és a többiek vezérletével. Szereplésüket, érdekes és bizonyult életútjukat Borsi-Kálmán Béla könyvének további részeiben ugyanilyen empatikus beleérzéssel és történelmi szakértelemmel szövi tovább. Ez azonban már egy másik történet.

Buchwald Péter